

Regler og rutiner

De, der sidder i fængsel, sidder der, fordi de har overtrådt samfundets regler. Men også inden for murerne er der regler, der skal overholdes. Mange regler. Der er for eksempel regler for hvordan man skal klæde sig, hvad man skal lave og hvem man må tale med og hvornår.

Alle disse regler er lavet af forskellige grunde. For eksempel for at kunne opfylde de lovkrav, der er for frihedsberøvelse i et fængsel. Men også for at opretholde ro og orden på et sted, hvor mange mennesker er tvunget til at være sammen døgnet rundt. Og endelig for at beskytte fanger og ansatte.

Reglerne, både omfanget og indholdet, har ændret sig fra fængslets start i 1853 til lukningen i 2006. I begyndelsen var der for eksempel strenge krav om, at fangerne ikke måtte snakke sammen, der var kirketvang, og de måtte heller ikke gå i deres eget tøj. Alle disse regler blev lempet, og var helt væk, da fængslet lukkede. Men det betyder ikke, at der ingen regler er nu. Det er der stadig. Næsten for alt andet.

Fange om regler

”Ud over reglerne for dagens forløb i tid og rum er der regler for opførsel og sprogbrug. Der føres journal over fangen. Der skrives notater om opførsel, vaner og hvem han omgås. Der er regler for hvordan fanger skal omgås hinanden. Der er nøje regler for indretning af celle, størrelse af gulvtæppe og møbler. Der er regler for hvor mange smykker man må have, hvor mange penge man må have osv. Disciplinens formål er dels at sikre ro, en bestemt orden og punktlighed, dels at minimere fangernes egenvilje og selvbestemmelse.”

(Tidligere fange i Vridsløselille, Torkil Lauesen, Magt og modmagt i fængslet, online-artikel printet 29. oktober 2009, der bygger på bogen: Fra forbedringshus til parkeringshus, 1988).

Døgnrytmen

I et lukket fængsel er der fastlagte regler for, hvornår man må gøre hvad. Det er faste tider for hvornår fangerne på de forskellige afdelinger står op, går på arbejde, trækker frisk luft, handler ind og går i seng.

I 1853 stod fangerne op kl. 4.45 om sommeren. De redte deres senge, blev råbt op og vaskede sig. kl. 5.30 var der morgenbøn og herefter gik arbejdet i gang og varede indtil kl. 20. Så ryddede de op, gjorde rent og bad aftenbøn inden de gik i seng kl. 20.30. Om søndagen arbejdede fangerne ikke, men der var tvungen kirkegang indtil 1924.

Med årene er dagsprogrammet blevet mindre stramt. I 1990 stod fangerne op kl. 7 og arbejdede til kl. 15.30. Derefter havde de fritid indtil kl. 21.30, hvor de blev låst inde i deres celler for natten. I weekenden arbejdede fangerne ikke, men kunne dyrke motion, forskellige hobbyer eller synge i kirkens fangekor.

Tanken bag døgnrytmen er, at den skal ligne døgnrytmen uden for fængslet. På den måde vil det blive lettere for fangerne at blive resocialiserede og indgå i samfundet som lovlydige borgere, når de bliver løsladt.

Albert Dam om tugthusfangelivet, ca. 1912

"En tugthusfanges dag har at bevæge sig efter følgende skema: Opringning kl. 4.30 (om vinteren 5.30), han reder sengen, gør sovecellen i stand og vasker sig. Kl. 5.15 (6.15) er der påmønstring; efter tællingen råber betjenten: Arbejde; og der inklades til arbejdet, som varer til kl. 8 aften. Det afbrydes af en halv times gårdtur formiddag og eftermiddag og de tre gange klokken ringer til spisning. Spisetiderne er: 7.30-8 frokost, 12-13 middag, 17-17.30 vesperkost. Fyraften er fra 20-20.30, da klokken ringer iseng. Fritiden, som foruden den halve time før sengetid fås ved de overskydende minutter af spisetiderne, tilbringes i arbejdsstuen og anvendes til læsning, brevskrivning, dasen; sømmelig samtale er tilladt undtagen i de to nederste klasser."

(Albert Dam, Bort fra fængselsstraffene. Seks essays, 1988, s. 27)

Albert Dam om forbedringsfangelivet, ca. 1912

"Cellefangens dag begynder kl. 4.45 sommer, 5.45 vinter. Han står op, får tøjet rakt ind ad døren og tager det på. Han har så at rulle madrassen sammen om tæpper og lagener og stille dem op i en krog..., desuden gøre lidt rent i cellen, vaske sig. Kl 5 (6) begynder arbejdet. Det afbrydes af de tre spisepauser kl. 7.30-8, 12-13 og 17-17.30. Kl. 20 hører arbejdet op. Kl 20.30 ringer klokken i seng. Fangen ruller madrassen ud og spænder den op. Han affører sig tøjet og står med det i hånden, til vogteren kommer, og anbringer det udenfor. Fangen slukker gasblusset og går i seng. Efter et ny signal fra klokken må han ikke rejse sig..."

(Albert Dam, Bort fra fængselsstraffene, seks essays, 1988, s. 98)

Fangens hverdag

"Ud over reglerne for dagens forløb i tid og rum er der regler for opførsel og sprogbrug. Der føres journal over fangen. Der skrives notater om opførsel, vaner og hvem han omgås. Disciplinens formål er dels at sikre ro, en bestemt orden og punktlighed, dels at minimere fangernes egenvilje og selvbestemmelse." Fange 1988

Fangen

Når fangen kom til fængslet for at afsone sin dom, blev hans navn, tøj og identitet taget fra ham, og han blev en del af fængselssystemet. Han fik i stedet et nummer, og helt frem til 1970'erne blev han derefter klippet, barberet og udstyret med fængslets tøj. Under afsoningen var hans rettigheder og muligheder helt afhængig af type og længde af dom, samt hans opførsel og anciennitet.

Ordre om medbragte ejendele 1947

"Af hans medbragte Ejendele kan der staks ved Indsættelsen udleveres ham Vielses- eller Forlovelsesring, Ur, enkelte Fotografier af forældre, Ægtefælle, Børn eller andre af hans nærmeste Paarørende, Tandbørste, Kam, Haarbørste, Barberkost, Neglerenser (ikke af Metal), Neglebørste og Barbermaskine."

Fangeinddelinger

Indtil fængselsreformen i 1973 var fangerne inddelt i grupper, alt efter dom. Først var der tugthusfanger og forbedringshusfanger. Tugthusfangerne, med domme fra 2 år til livstid, skulle afsone i Horsens og forbedringshusfangerne, med domme fra 8 måneder til 6 år, skulle afsone i Vridsløselille. Men hurtigt blev Vridsløselille fyldt op og Horsens oprettede en afdeling til forbedringshusfanger.

Dette system blev ophævet i 1930. Herefter fik man andre fangeinddelinger, signaleret med et bogstav. H-fangerne var idømt tidsubestemt psykopatforvaring. P-fangerne var idømt tidsbestemt psykopatfængsel. S-fangerne var idømt sikkerhedsforvaring. B-fangerne var krigsforbrydere eller landsforrædere dømt efter særloven ved 2. verdenskrig. I 1973 gik man over til et fængselssystem med lukkede eller åbne fængsler, alt efter fangernes dom og kriminelle baggrund. I Statsfængslet i Horsens var fangerne inddelt i afdelinger, fordelt på hvilken form for fællesskab fangerne måtte indgå i – og med hvem.

Klassesystemet

I 1873 blev fangerne inddelt i et klassesystem med tre klasser, hvor 1. klasse var lavest og 3. klasse højest. Det var en gulerod og en pisk. Hvis fangerne opførte sig ordentligt og fulgte fængslets regler, rykkede de en klasse op, men hvis de brød reglerne, rykkede de en klasse ned.

1. klasse var forberedelsesstadiet. Her var fangen normalt tre måneder. Fangen skulle arbejde, men havde ingen ret til undervisning og han måtte kun låse gudelige skrifter i fritiden. Forberedelsesstadiet var også det stadie, han kunne blive rykket ned i som straf.

2. klasse var tvangsstadiet. Her fik fangen flere privilegier som ret til flere brevskrivninger eller besøg. Han kunne købe flere goder i købmandsbutikken og fik udbetalt større arbejdsfortjeneste.

3. klasse var overgangsstadiet. Her blev fangen forberedt til løsladelse. Han fik en uniform, der mere lignede almindeligt tøj end en fangedragt og fik lov til at arbejde under mere frie forhold.

Klassesystemet blev ændret med tiden, men blev først ophævet i anden halvdel af 1900-tallet.

Reglementsbog om klassesystemet

”Under Opholdet paa Modtagelsesstadiet, hvis Varighed ikke maa overstige 2 Maaneder fra Fangernes Indsættelse, tilvejebringes de fornødne oplysninger til brug for en Bedømmelse af Fangens Egenskaber med henblik paa hans senere Behandling og Anbringelse under Strafafsoningen. Efter opholdet paa Modtagelsesstadiet overgaar Fangen til det almindelige Stadium, hvor han forbliver, indtil han overgaar til Slutningsstadiet. Overgangen til Slutningsstadiet finder i Almindelighed Sted 2, 3 eller 6 Maaneder før det Tidspunkt, til hvilket Fangen vil have Mulighed for Løsladelse paa prøve, eller, saafremt denne Mulighed ikke foreligger, før det endelige Løsladelsestidspunkt, nemlig 2 Maaneder før, naar Straffetiden er under 1 Aar, 3 Maaneder før, naar Straffetiden er 1 Aar og derover, men under 5 Aar og 6 Maaneder før, naar Straffetiden er 5 Aar og derover. Bestemmelse om en Fanges Oprykning til højere Stadium træffes af Funktionærmødet og afgøres under Hensyn til hans Forhold i Fængslet.”

(Reglementsbog, 1947, § 33, s. 18-19)

Om personlighed

Når man er i fængsel, bestemmer man ikke selv, hvordan man ser ud eller skal opføre sig.

I 1800-tallet blev fangerne klippet og barberet, så snart de ankom og de fik udleveret en grå fangeuniform, som de skulle gå i. Ikke engang sit eget undertøj, måtte man have på. Der var regler for, hvornår man skulle have hue på, hvornår man skulle have sko på og hvornår det var kludesko i stedet. bukserne var korte, for på det tidspunkt gik voksne mænd i lange bukser og en fange kunne derfor genkendes med det samme. Man havde således ingen medbestemmelse på ens eget udseende.

Dette ændredes med tiden, men der var stadig regler for, hvordan man skulle opføre sig, hvilke ting man måtte have på cellen og der var grænser for, hvad man kunne foretage sig i fritiden. Den måde, man kunne vise sin personlighed på, var ved at have tatoveringer, indrette sin celle med fotografier og plakater, dyrke en af de tilladte hobbyer, eksempelvis løb, billedkunst eller musik. Eller at gøre nogle af de forbudte ting: flygte, ryge hash eller sætte sig i respekt med vold.

Fangedragter

Fangerne i de danske fængsler har aldrig gået i sribede fangedragter. Men i de første mange år gik de ens klædt i tøj af groft, gråt uld. På jakken bar fangerne desuden et metalskilt med deres fangenummer.

Fangerne fik udleveret tøjet af fængslet, dels fordi de ofte var fattige og manglede ordentligt tøj, når de kom til fængslet, og dels, endnu vigtigere, for at signalere at fangerne var del af et system der ensrettede. Formålet var at pille fangerne ned for derefter at genopbygge og forbedre dem. Fangedragten var også praktisk, hvis fangerne skulle flygte. For de var lette at genkende. I 1910 havde fangerne korte bukser på. Det var der ingen frie mænd, der havde. Så hvis en fange flygtede, signalerede hans bukser, hvor han kom fra. Så når fanger flygtede lavede de udover flugtrekskaber også tit forklædninger.

Fangedragterne har ændret sig med tiden. I dag får fangerne arbejdstøj udleveret, men de må have deres eget tøj på i fritiden. Bare ikke tøj, der kan virke som magtdemonstration eller som har racistiske symboler eller slogans.

Albert Dam om fangedragter

"Sådan var han klædt: Kludesko, grove strømper, som også bruges på militære sygehuse, benklæderne nåede til midt på læggen, en trøje der stumpede om bæltestedet med en spids bagpå, enradknappet og uden revers om halsen; i udskæringen sås en knappet skjorte. Alt tøjet var af groft musegråt uldstof. Håret var kortklippet (reglm.: under $\frac{3}{4}$ tommer). Han var skægløs. Barbering og klipning besørgeres af fanger."

(Albert Dam, Bort fra fængselsstraffene. Seks essays, 1988, s. 12)

Det tilladte

De indsatte i Statsfængslet havde lov til mange ting, forudsat at de fulgte reglerne. Fangerne måtte gerne gå på gårdtur – men det skulle ske på bestemte tidspunkter og med forskellig påklædning alt efter den tidsperiode, man befandt sig i. I 1888 skulle fangerne således bære hue på gårdtur, mens de i 2006 selv måtte bestemme påklædningen.

Fangerne måtte også gerne gå i skole i stedet for at arbejde – men det gav mindre i løn og en HF-eksamen kunne tage flere år på grund af antallet af udbudte undervisningstimer.

Selvfølgelig måtte fangerne også gerne blive syge – men så skulle man i en celle på sygeafdelingen og blive der indtil morgenen den næste dag.

Endelig måtte fangerne gerne udsmykke deres celle og deres afdeling – men hvordan kom helt an på, hvilken dom fangen havde, hvor lang tid de havde afsones og hvordan de havde opført sig.

Så det tilladte var altså tilladelser med modifikationer – den frie vilje var tilladt, så længe det passede ind i hverdagen, økonomien og selve formålet med fængselsstraffen.

Celleregler i nyere tid

Man kunne være sin celle, når man havde fri. På nogle afdelinger kunne man være sammen med de andre fanger i afdelingens fællesrum, eller i forskellige fritidsværksteder, men kl. 21.30 blev alle låst inde for natten. Derefter skulle der en rigtig god grund til for at blive låst ud inden kl. 7 den næste morgen, hvor dagen begyndte igen.

Cellen var det eneste sted i fængslet, som man havde for sig selv. Stue, køkken og toilet delte man med de andre. I cellen kunne man være sig selv, næsten – for den blev undersøgt af personalet mindst en gang om måneden. I cellen kunne man have billeder af sin familie. Man kunne dyrke sin hobby og indrette sig med radio, tv, musikanlæg og lignende. For at give cellen et mere hjemligt præg, kunne man få lov til at medbringe eget sengelinned. Farven på væggen blev til gengæld bestemt af fængslet. Kun, hvis man havde en dom på over 5 år, kunne man få lov til at få en anden farve. Men det skulle være lyse farver og man skulle selv betale og selv udføre arbejdet i fritiden.

Det forbudte

Statsfængslet har gennem tiden udgivet små foldere og bøger om, hvilke regler fangerne skal følge. I "Inspektionsbefalinger" fra 1888 står opført, hvornår fangerne skal stå op, gå i seng og hvor langt deres skæg må være. I "Reglementsboek" fra 1966 står der hvilke lovparagraffer fangerne er underlagt og i "Vejledning til pårørende/indsatte" fra 2003 kan man slå op, hvilke regler der er for besøg, frisør og udgang.

Fangerne har med andre ord altid fået at vide, hvordan de skulle opføre sig og hvilke regler der var. Men lige så sikkert, som der har været regler, lige så sikkert er det, at de er blevet brudt.

Rigtig mange fanger er flygtet, har forsøgt eller planlagt at gøre det.

Rigtig mange fanger har været i besiddelse af, påvirket af eller tjent penge på stoffer.

Rigtig mange fanger har haft eller brugt våben.

Rigtig mange fanger har...

Listen er lang.

Hvis der er en regel, er den sikkert også blevet brudt, eller fangerne har i hvert fald forsøgt. Om ikke andet, så fordi man på den måde undgår at gå mentalt i stå og man holder fast i troen på egen identitet.

Er det forbudt?

En barberkniv, en kikkert, en falsk nøgle og et fyrtøj. Sådanne ting har været forbudt for fangerne at have. Barberkniven kan være et våben, kikkerten kan bruges til kontakt med omverdenen, nøglen til flugt og fyrtøjet til brand.

Men så er der andre ting: en rullemåtte til tobak, en terning, et brilleetui, et par strømpebånd, og en kam. Hvorfor har det været ulovligt?

En del af forklaringen kan være det såkaldte classesystem. Her var fangerne delt op i forskellige klasser, hvor de fik flere privilegier, jo højere klassetrin de var på. Det var en måde at få dem til at opføre sig ordentligt på. Fanger på 1. klasse måtte ikke ryge tobak, og derfor var en rullemåtte ulovlig.

En terning bruges til spil, og spil kan handle om penge. Når der er penge involveret, kan uheldige fanger ende med at skyldes penge til de forkerte. Et brilleetui kan bruges til at skjule andre ulovlige ting i. Et par strømpebånd kan bruges til at kvæle sig selv eller andre med. Og kammen – tjaja, den kan vel ses som et våben mod systemet og den manglende selvbestemmelse over eget udseende?

Fangekoder på Statsfængslet i Horsens

- A** Arbejdshus (delvist tidsbestemt). 1933-1973.
Ufarlige, ældre fanger, der havde begået berigelseskriminalitet. Overflyttet til Sønder Omme
- B** Krigsforbrydere eller landssvigere dømt ved særloven efter 2.verdenskrig
- Fv** Forvaringsfanger 1933-
- F** Fængselsfanger/De almindelige fanger
- H** Psykopatforvaring (tidsbestemt) 1935-1973.
Sanktionerne psykopatforvaring og psykopatfængsel blev indført i 1935. Fangekoden H på Horsens Statsfængsel skyldes, at man i 1935 kun havde psykopatforvaring og psykopatfængsel på Anstalten ved Herstedvester, hvor fangekoden var B. Men da Horsens Statsfængsel også fik psykopatforvaring, kunne denne fangekode ikke benyttes, da den allerede var blevet brugt til krigsforbrydere eller landssvigere. Ophørt 1973
- H** Landssvigere dømt efter særloven efter 2.verdenskrig.
H står for Straffelejren Hjøllund, der fungerede fra 1946 til 1948
- O** Observander. Skulle observeres og bedømmes hvilken form for forvaring, den pågældende skulle have
- P** Psykopatfængsel (tidsbestemt) 1935-1973
- S** Sikkerhedsforvaring. 1933-1973.
Det var kun Horsens Statsfængsel, der havde sikkerhedsforvarede og dermed også fangekode S. Mellem 4 og 20 år, løsladelse skulle bestemmes af Fængselsvæsenet. Kunne anvendes over for farlige kriminelle, der var upåvirkelige for almindelig straf